

EĞİTİM ve İNSANİ BİLİMLER DERĐİSİ

Teori ve Uygulama

Cilt: 9 / Sayı: 17 / Yaz 2018

JOURNAL OF EDUCATION and HUMANITIES

Theory and Practice

Vol:9 / No: 17 / Summer 2018

ÖZEL/ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNE YÖNELİK REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

GUIDANCE AND PSYCHOLOGICAL COUNSELING FOR GIFTED/TALENTED CHILDREN'S PARENTS

Muhammet Ü. ÖZTABAK

ÖZEL/ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNE YÖNELİK REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Muhammet Ü. ÖZTABAK¹

Öz: Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip olmak aileler için heyecan verici olduğu kadar ailelerin birtakım zorlanmalar (aile içi güç sorunu, özel/üstün yetenekli çocuğun eş zamanlı olmayan gelişimi, ebeveynlerin yetersizlik duygusu, çevresel desteğin azlığı vb.) yaşamalarına neden olmaktadır. Bu sorunlara ek olarak ailede özel/üstün yetenekli çocuğun dışında kardeşin bulunması da aile dinamiklerini etkilemektedir. Bu noktada, farklı özelliklere sahip bir bireyin böyle bir yapıyı zorlaması da kaçınılmazdır. Çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalan ve çevresinden yeterli desteği sağlayamayan aileler anlaşılmalı ve sorunlarını paylaşabilmek için rehberlik ve psikolojik danışmanlığa gereksinim duymaktadırlar. Bu çalışma; özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin özellikleri ve yaşadıkları zorlukları incelemek, bu zorlukları aşmak için ne tür hizmetlere ihtiyaç duydukları ve bu hizmetlerin etkililiğini ortaya koymak amacıyla dokümantasyon yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada özel/üstün yetenekli çocuklar, özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin özelliklerinden yola çıkılarak özel/üstün yetenekli çocuğun aileye etkisi, özel/üstün yetenekli çocuğun ebeveynlerine yönelik yapılan rehberlik ve danışma hizmetleri incelenmiştir. Söz konusu çalışmanın, ülkemizde özel yetenekli çocukların ailelerine yönelik uygulanan rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin oldukça yeni bir çalışma alanı olması ve bu konuda geliştirilen etkililiği kanıtlanmış destek programları oldukça sınırlı olmasından dolayı literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel/üstün yetenekli çocuklar, özel/üstün yetenekli çocuğun ailesi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, aile danışmanlığı.

Giriş

Üstün Yetenekliliğin tanımlanması 1920'li yıllarda Lewis Terman ile başlamıştır (Winner, 1996). Üstün yetenekli çocuklar; zihinsel, yaratıcılık, sanat, liderlik ile ilgili alanlarda veya özel akademik alanlarda yüksek performans sergileyen ve bu tür yeteneklerinin tam anlamı ile geliştirilmesi standart okullarda sağlanamayan, özel hizmetlere ve uygulamalara ihtiyaç duyan çocuk ve gençlerdir (Sumreungwong, 2003). Bu çocukların kendilerine ve topluma katkıda bulunabilmeleri için, genel eğitim programlarının ötesinde farklılaştırılmış eğitim programları ve hizmetlerine gereksinim duydukları görülmektedir (Clark, 1997). Renzulli'ye *1)Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, muoztabak@fsm.edu.tr*

göre, ortalama üstü yetenek, yüksek düzeyde görev bilinci ve motivasyon ile yüksek düzeyde yaratıcılık arasındaki etkileşimler üstün yeteneği ifade etmektedir (Reis ve Renzulli, 2004). Üstün yeteneklilik, normlardan nitelik olarak farklılaştığının farkında olma, içsel deneyimlerle yaratmada yoğun bir birleşim ve ileri bilişsel becerilerde eş zamanlı olmayan (asenkronize) gelişim olarak da tanımlanmaktadır (Silverman, 2010).

Alandaki tartışmalar incelendiğinde bazı görüşler bu çocukların davranışsal ve duygusal sorunlar yaşamaya eğilimli olduklarını söylerken bazı görüşler normal çocuklardan daha fazla risk taşımadıklarını söylemektedir. Genelde, bu çocukların diğerlerinden daha fazla risk taşımadığı yönünde büyüyen bir uzlaşma olsa da bazı çocukların bireysel olarak daha fazla risk taşımalarını getirecek bir takım faktörler vardır. Hollingworth'un (1942) dediği gibi, "Bir çocuk bedeninde, yetişkin zekâsı ile çocuk duygularını birleştirmek bir takım özel zorlukları da beraberinde getirecektir" (Akt. Kearney, 1992). Bunlar, eş zamanlı olmayan gelişim, ebeveynin ve öğretmenlerin gerçekçi olmayan beklentileri, aşırı ve uygun olmayan övgü, ailenin aşırı ilgisi, çocuğun yetenekleri ile eğitimsel çevrenin uyumsuzluğu ve akran gruplarında yaşanan zorluklardır (Morawska ve Sanders, 2008). Özel/üstün yetenekli çocuklarla ilgili önemli sorunlardan birisi de bu çocukların tanılanmasıdır. Birçok çocuk ileri yaşlarda fark edilmesine karşın bazı özel durumları bulunan çocukların (DEHB, azınlık çocukları, ekonomik açıdan dezavantajlı çocuklar, vb.) fark edilmelerinin güçleştiği söylenebilir. Özellikle etrafında tanı konmamış başka üstün yetenekliler bulunan çocukların onlarla kıyaslandığında normal görünmelerinin bu çocukların fark edilmelerini güçleştirdiği söylenebilir (Silverman, 1993).

Özel/üstün yetenekli çocuklar ve aile ilişkileri, literatürde önemli bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bu çocukların aile ilişkileri, gerek çocuğun aileye etkileri gerekse ailenin çocuğa etkileri çerçevesinde incelenmesi gereken bir konudur. Özel/üstün yetenekli çocuğun aileye katılımıyla birlikte gerek çocuğun kendine özgü özellikleri gerekse ailenin ebeveynlik noktasındaki birikimleri kapsamında diğer ailelerden farklı bir etkileşim sürecinin başlaması kaçınılmaz bir durumdur. Zamanla bu etkileşimin yine bu ailelere özel sorun alanları ortaya çıkarması da olağan bir sonuçtur. Bu süreçleri anlamak ve aşmak adına ailelerin gerekli desteği bulamamaları da gözlenebilen bir durumdur. Bu sorunları yaşayan ailelere yardımcı olabilmek adına hem aile anlayışını hem de özel/üstün yeteneklilik anlayışını beraber düşünebilecek yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

Özel/üstün yetenekli çocukların özelliklerinin belirtilmesinden sonra aile kavramı incelenerek; özel/üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin özellikleri, ebeveyn tutumları ve özel/üstün yetenekli çocukların bu ailelere etkilerine yönelik araştırmalar değerlendirilecektir. Daha sonrasında özel/üstün yetenekli çocukların kardeşleriyle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin aile yapısına etkisi araştırılarak bu ailelere yönelik rehberlik yardım hizmetlerine değinilecektir.

Özel/üstün yetenekli çocukların özellikleri

Üstün yetenekli çocukların, normal gelişim seyreden akranlarından farklı birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu duruma ilişkin literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde, genel olarak üstün yetenekli çocukların gelişim görevlerine akranlarından daha hızlı ulaştığı söylenebilir (Coşar Cığerci, 2006).

Zihinsel özellikleri

Üstün yetenekli çocukların zihinsel alandaki gelişimlerinin hızı oldukça belirgindir ve diğer gelişim alanlarının önünde gitmektedir. Kusursuz bir belleğe sahiptirler. Aynı anda büyük miktarda bilgiyi hafızada tutma üstün yetenekli çocukların genel özellikleri arasında yer almaktadır (Kurtulmuş, 2010). Bilgileri kavramada ve sentezlemede üstün başarı göstermekte, yaşlıları ile aynı fikirde olmadığını açık bir şekilde açıklamakta ve değerlendirmeler yapmaktadır. Chun'a (2001) göre üstün yetenekli çocuklar problem çözme sürecini daha etkili bir biçimde sonuca bağlama eğiliminde olurlar. Bu süreçte çocuklar problemin çözümüne yönelik farkındalık, çözüm üretme, kaynakları ayırıştırma, çözüm sürecini sistematik bir şekilde gözlemlene ve değerlendirmede üstün özellikler gösterirler (Akt. Kurtulmuş, 2010).

Üstün yetenekli çocuklar, çoklu beyin kanallarını eş zamanlı olarak çalıştırmakta, aynı anda birden fazla görevi yerine getirmektedirler. Örneğin; öğretmenin ne söylediğini duymak için öğretmeni izlemesi gerekmeden, sadece onu dinleyerek anlatılan durumu kolay bir şekilde algılamaktadır. Bunun yanı sıra üstün yetenekli çocuklar, olağanüstü ayırt etme gücü ve genelleme yeteneğine de sahiptirler. Sözcükleri tanımlama ve kavramlaştırmada bağlantıları ve resimli ipuçlarını yaşlılarından daha başarılı bir şekilde kullanabilirler (Winebrenner, 2001).

Dil gelişimi özellikleri

Üstün yetenekli çocukların gelişmiş dil yetenekleri bebeklik döneminden itibaren daha karmaşık ve çok ses çıkarma şeklinde kendini göstermektedir. Bu çocuklar konuşmaya genellikle normal gelişim gösteren yaşlılarına göre üç ile altı ay daha öncesinde başlamaktadırlar (Saranlı, 2011). Üstün yetenekli çocuklar konuşmayı çok severler, kelime hazineleri geniştir ve yaşlılarına oranla zengin bir dil kullanmaktadırlar. Konuşmalarında yaşlılarına oranla daha fazla sözcükten yararlanmaktadırlar. Çok erken yaşlarda konuşma ve okuma becerisi göstermektedirler. Dili kullanarak yeni kelimeler ve yeni cümle yapıları yaratmaktan zevk almaktadırlar (Kurtulmuş, 2010).

Psikomotor özellikleri

Üstün yetenekli çocukların yaşlılarına göre genellikle erken emekledikleri, sıraladıkları, yürüdükleri ve bazı motor davranışlarda erken gelişim özellikleri gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca bu çocuklar ritim ve hareket kontrolünde üstün gelişim özellikleri göstermektedir (Kurtulmuş, 2010). Üstün yetenekli çocuklar uykuya çok az gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle çok az süreli uyudukları görülmektedir (Hannell, 2006).

Sosyal özellikleri

Yıldırım'a (2012) göre üstün yetenekli çocuklar sosyal olarak daha fazla yalnız vakit geçirmeyi tercih ederler ve yaşlılarının sosyal fikirlerine daha az duyarlılık gösterirler, çevrelerine ve topluma daha az uyum sağlarlar. Bu çocuklar genellikle kendilerinden büyük çocuklarla karmaşık oyunlar oynama eğilimindedirler. Bireysel olarak uğraşabilecekleri oyun ve etkinliklere ilgi duyarlar. Kendinden emin ve bağımsızdırlar. Sorumluluk almaktan hoşlanırlar, aynı zamanda amaçlarına ulaşmada kararlı ve mücadelecidirler. Fikirlerine sahip çıkarlar ve kendilerini eleştirirler (Saranlı, 2011).

Kişilik özellikleri

Üstün yetenekli çocuklar bağımsız olma özellikleri gösterirler. Bu çocuklar yüksek amaç ve ideallere sahiptirler. İki işi aynı anda yapabilirler. Üst düzey düşünce becerilerini harekete geçirecek şekilde bilgilerin aktarılmasından büyük zevk alırlar. İçten denetimlidirler. Kadenci değildirlir ancak zaman zaman aşırı duygusal olabilirler. Özgüvenleri çok yüksektir ve mizah anlayışları oldukça gelişmiştir (Çamdeviren, 2014).

Ahlaki özellikleri

Howard ve Hamilton (1994), üstün yetenekli çocukların normal yaşlılarına göre, daha olgun, ahlaki muhakemeye sahip olduklarını ifade etmektedirler. Hatta bazılarında ahlaki yargılama becerisinin tipik üniversite öğrencisi düzeyinde bulunduğuna değinmişlerdir (Akt. Çamdeviren, 2014).

Ahlaki değer konularına yönelik erken ilgi gösterirler ve aşırı boyutlarda bir adalet duygusu taşırlar. Bu kapsamda adaletsizlikle mücadele etme, engelli ve bakıma muhtaç olanları savunma, doğayı koruma gibi ahlaki duyarlılıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Haksızlığa katlanamamaktadırlar. İdealist davranışlara sahiptirler ve diğer insanlar için fedakârlık yapmayı isterler (Çitil ve Ataman, 2018).

Duyusal özellikler

Üstün yetenekli çocuklar, çoğunlukla gürültüye ve kokulara karşı hassas olurlar. Bunun yanı sıra bu çocukların, ses tonunda ve konuşmalarda var olan vurgulara yönelik ince bir duyarlılıkları vardır ve buradan hareketle başka kişilerin ruhsal durumlarına yönelik çıkarımlarda bulunabilirler. Bu nedenle sosyal yapıları da algılayabilirler. Yüksek hassasiyet ve ahlak konularına yönelik erken ilgi, çoğu zaman aşırı boyutlardaki bir adalet duygusuyla dışa vurur (Jost, 2006). Üstün yetenekli çocuklar, her yaşta birtakım problemlerin net ve kesin olarak farkındadırlar: Yüksek farkındalık ve gözlem yeteneği sayesinde savaş, açlık, gücü kötüye kullanma, şiddet gibi olumsuz birtakım davranışlar ya da olaylar karşısında korku geliştirebilirler (Çamdeviren, 2014).

Duygusal özellikler

Hannell (2006) üstün yetenekleri çocukların yetenek özelliklerinin yanında yüksek potansiyelleri nedeni ile kaygı, depresyon, düşük özgüven ya da can sıkıntısı gibi olumsuz duygular ve güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir. Üstün yetenekli çocuklar aynı zamanda duyarlı ve hassas olmaları nedeni ile özellikle ailede yaşanan sorunlardan daha fazla etkilenmektedirler (Coşar Cığerci, 2006). Üstün yetenekli çocukların yaratıcı özellikleri ve düşünme süreçleri ebeveynleri tarafından isyankar, ihmalkar ve soğuk algılanmalarına neden olmaktadır. Bu çocuklar kendilerini genellikle farklı, yalnız ve özgünlüklerinden dolayı dışlanmış, yalnız kalmış hissetmektedirler (Applebaum,1998). Üstün yetenekli çocukların birçoğu dereceleri, başarı ödülleri ve özel yetenekleri için sevildiğine inanmaktadır. Bu nedenle çocuklar kendilerini başarı için baskı altında hissedebilmektedirler. Kendilerine hata yapma ya da başaramama konularında taviz vermemektedirler. Bu çocuklarda, başarısızlık sonucunda duyulan utanç ve suçluluk bazen intihara yol açabilmektedir (Kurtuluş, 2010).

Yaratıcılık

Freeman'a (1991) göre, yaratıcılık üzerinde iki faktör etkilidir. Bunlardan birincisi güvenlik duygusudur. Başka bir deyişle kişinin kendi yeteneklerine ve yeterliliklerine olan inancıdır. Bu, kişiye bu konuda kabul edilmiş genel geçer düşüncelerden sıyrılabilme gücü vermektedir. İkincisi ise, yeni veya kabul gören görüşlerle çelişen fikirler üretebilme özgürlüğüne sahip olmaktır (Akt. Karakuş, 2000). Yaratıcılık yeteneği üstün olan çocuklar birbiriyle ilgisiz gibi görünen fikirler, objeler ve kavramlar arasında kimsenin göremediği bağlantıları kurabilirler, kendilerine yöneltilen sorulara veya karşılaştıkları problemlere birden çok çözüm ve değişik fikir üretebilirler (Saranlı, 2011).

Liderlik

Üstün yetenekli çocuklar faaliyetlerin planlanması, grubun yönetilmesi ve faaliyet organizasyonu gibi işlerde, belirgin olarak öne çıkarlar (Ataman, 2008). Herhangi bir anda ne yapılması gerektiğini hemen sezer ve harekete geçerek durumu ele alırlar (Cutts ve Moseley, 2004).

Mükemmeliyetçilik

Üstün yetenekli çocuklar genellikle üstün yetenekli ve hırslı ebeveynlere sahip olmaktadır. Bu durumda aileler çocuklarının mükemmeliyetçiliğini desteklemektedirler. Oysa ebeveynlerin çocuk yetiştirmede mükemmeliyetçiliği desteklemesi çocukları engellemekte ve onların "kızgın, endişeli, huzursuz ve inatçı" bireyler olmasına ve kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olmaktadır (Klein, 2007). Aile tarafından övülmek, takdir edilmek mükemmeliyetçiliğe katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca yapılan takdirler çocuğun doğal yetenekleri ve yaptığı davranışlar ile doğrudan ilişkili ise çocuğu olumlu yönde etkilemektedir (Winebrenner, 2001).

Uyumsuz (asen kron - eş zamanlı olmayan) özellikleri

Üstün yetenekli çocukların zihinsel gelişim düzeyi, diğer gelişim düzeylerinden daha ileri olmakta ve zihinsel becerileri sosyal, psikomotor ve duygusal gelişim ile uyumsuz olarak gelişmektedir (Adler, 2006). Çocuklar, ne kadar ileri derecede üstün yeteneğe sahipse, kendi içlerindeki gelişimin uyumu ile güçlü ve zayıf oldukları alanlar arasındaki fark da o kadar fazla olabilmektedir (Saranlı, 2011). Üstün yetenekli çocuklarda uyumsuz gelişim özellikleri görüldüğünde aile ve öğretmenler kaygılanmakta, kendilerini engellenmiş, hüsrana uğramış, şaşırmış ve kafası karışmış hissetmektedirler. Aileler, üstün yetenekli çocuğun zihinsel etkinliklerde ya da diğer yetenek alanlarında gösterdiği üstün özelliklerin, bütün gelişim alanlarında görüleceği beklentisine sahip olmaktadır. Bu nedenle, ebeveynlerin üstün yetenekli çocuğun kendine özgü gelişimsel sürecini ve uyumsuz gelişimsel farklılıklarını anlaması, çocuk ile ilgili doğru beklentiler geliştirmelerini sağlamaktadır (Kurtulmuş, 2010).

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin özellikleri

Aile, her bireyin dünyaya gelişi ile birlikte içinde yaşamaya başladığı ve ilk deneyimlerini yaşadığı kurumdur. Ataman'a (2008) göre aile ortamı, aile yapısındaki özelliklere ve ilişkilere dayalı olarak ortaya çıkan kişiler arası atmosferdir. Yapılan araştırmalar sonucunda, aileye ilişkin birçok değişkenin ötesinde, aile sürecinin, çocukların bilişsel, duygusal ve davranışsal işlevsellikleri konusunda kritik bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü aileler sadece günlük aktiviteleri planlayıp yönetmezler, aynı zamanda çatışmaları da çözerler (Cho ve Yoon, 2005). Sağlıklı bir aile yapısında dürüstlük ve kendini ifade desteklenir. Farklılıklar doğal kabul edilir. Bu tip aile ortamlarında olumsuzluklar ödün verme yoluyla çözülür, bireylerin içsel rollerinde bir süreklilik bulunur, beklentiler ve kurallar nettir. Sağlıksız aile yapısı, sağlıklı aile yapısının aksine gerçek duyguların baskı altında tutulduğu, kişiler arası sorunların çözümünde sözel müzakereye pek olanak sağlamayan kapalı bir sistemdir. Bu ailelerde rollerde süreklilik bulunmaz, katı ve değişime kapalı bir yapıdadır (Belur, 2014).

Aile ortamı, farklı bireylerin birbirleri ile etkileşim içinde oldukları bir sistem olarak yapılandırılır. Sistem yaklaşımı aile için düşünüldüğünde aile süreçleri bir sistem olarak tanımlanabilir. Aile sistemi kavramı, üç alt sistemden oluşan hiyerarşik bir yapı olarak düşünülebilir: (a) bireysel kişilik, (b) ikili kişilerarası ilişkiler ve (c) aile grubu (McMann ve Oliver, 1988). Aile sistemi içinde her bir bireyin kendi kişiliğini yok etmesi beklenemez. Dolayısıyla aile sistemi içinde her bir bireyin kişilik yapısı bir alt sistem olarak etki sahibidir. İkili kişilerarası ilişkiler, özellikle güç dengeleri açısından, diğer bir alt sistem olarak değerlendirilebilir. Herhangi iki bireyin küçük grup oluşturarak diğer bir bireye karşı pozisyon alması özellikle dikkat edilmesi gereken noktalardandır. İki birey arasındaki ilişki, aile içi dengeleri etkileyecek pozisyonda olabilir. Bunların yanında aile grubu bir bütün olarak da bir alt sistemdir. Gerek bireysel kişilik özellikleri gerekse ikili kişilerarası ilişkilerde görülen bir takım özellikler, aile grubu bir bütün olarak düşünüldüğünde daha farklı etkilere sebep olabilir (McMann ve Oliver, 1988).

Üstün yetenekli çocukların ailelerinin kendilerine özgü bir takım özellikleri vardır. Bu ailelerin özellikleri incelendiğinde; aileler kendi içlerinde uyumlu, duygusal anlamda açık, karşılıklı olarak destekleyici, esnek ve çocuklarını karar alma sürecine katmaya yatkın, bağımsızlığı teşvik eden ve fiziksel iletişimden daha fazla konuşma yolu ile iletişimi tercih eden aileler olduğu görülmektedir (Wingert, 1997). Ayrıca bu ailelerin, sorumlulukları taşımakta daha etkin oldukları ve davranış standartlarını oturtmak konusunda kaos yaşamadıkları görülmüştür. Bunların yanı sıra etkinlik planlama, birbirlerine destek olma, duygularını ifade etme, kararlar alma, birbirleri ile iyi geçinme ve birbirlerine güvenme noktasında da daha etkin oldukları fark edilmiştir (Gockenbach, 1989). Üstün çocuklara sahip ailelerin diğer ailelerden en önemli farklılığının, sahip oldukları bazı değerlere kuvvetle sarılmaları olduğu görülmüştür. Başarılı olma, kazanma ve tutarlı olma gibi kavramlara diğer ailelere oranla daha fazla değer yükledikleri göze çarpmaktadır. Ayrıca bu ailelerin yüksek standartlara sahip ve mükemmeliyetçi özellikler göstermeye yatkın oldukları da bulunmuştur (Enright ve Ruzicka, 1989).

Moon ve Hall (1998) üstün çocukların ailelerinin özelliklerini, değerler/disiplin ve roller/işlikler olmak üzere iki ana başlıkta toplarlar. Akademik başarıları yüksek olan çocukların aileleri ile yaratıcı çocukların ailelerinin değer ve disiplin algılamaları arasında farklılıklar vardır. Üstün başarılı çocukların aileleri daha geleneksel değerler üzerinde dururken yaratıcı çocukların aileleri bu değerleri çok da ön plana çıkarmazlar. Üstün başarılı çocukların aileleri daha çocuk merkezli olma eğilimindedir ve başarı konusunda yüksek çıtalar koyarlar. Roller ve işlikler konusunda da bu aileler farklılıklar gösterir. Genelde, yakın ve destekleyici bir ilişki tarzına sahiptir. Roller gayet açıktır ve cesaretlendirici bir yaklaşım vardır. Esneklik ve sınırlamalar konusunda üst düzey tavırlar sergilerler ki bunlar kendini gerçekleştirmiş aile özelliğidir. Bu genellemelerin aksi de söz konusu olabilmektedir. Özellikle, düşük gelirli, yaratıcı, başarısız, azınlık ya da klinik olarak problemlili çocukların aileleri bu genellemelerden uzaktır. Bu aileler stres yaşamaya, organize olamamaya, işlevsizliğe ve çatışmaya daha yatkındır ve aile terapilerinden daha fazla fayda sağlaması beklenen ailelerdir (Moon ve Hall, 1998).

Gockenbach'a (1989) göre ise, üstün çocukların anneleri genel nüfus içindeki diğer kadınlara göre daha zeki, daha vicdanlı, daha ısrarcı, daha bağımsız ve daha yüksek öz-yeterliliğe sahiptirler. Bu anneler, üstün olmayan çocukların ailelerine göre daha çok kendi kararlarını alma, daha öz-kontrollü olma ve hayata karşı daha hesaplı ve dikkatli yaklaşımlarda bulunma eğilimindedirler. Üstünlerin anneleri çocuk eğitiminde sözel iletişime daha çok değer verirler. Kontrol grubundaki kadınların ise daha çok fiziksel iletişimi (dokunma) tercih ettiği görülmüştür. Aynı şekilde kontrol grubundaki anneler daha çok itaat üzerine vurgu yaparken, üstün anneleri bağımsızlığa vurgu yapmaktadırlar. Bu da çocukların akademik başarıları üzerinde olumlu etki göstermektedir. Benzer farklılıklar babalar için de geçerlidir. Üstün çocukların

babaları diğer erkeklere göre daha zeki, daha güvenli, daha kendinden emin, daha baskın ve daha bağımsız olarak belirlenmiştir. Robinson ve arkadaşlarının (2002) ABD genelinde yapılan bir değerlendirme testinin sonuçlarından yola çıkarak yaptıkları çalışmada, üstün başarı gösteren çocukların aile özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın farklılığı, üstün olarak etiketlenmiş çocuklardan öte, ulusal düzeyde yapılan bir değerlendirmeden en yüksek skorları alan öğrencilere odaklanmasıdır. Yüksek skorlar alan bu öğrencilerin ailelerinin gelirleri incelendiğinde, genel değerlendirme indeksinde verilen ortalama değerlerin sadece 1,26 katı olduğu görülmüştür. Bu ailelerin çok da yüksek gelir grubuna ait olmadıkları rahatlıkla ifade edilebilir. Aile tutumları ve davranış kalıpları incelendiğinde, çocuklarının akademik çalışmalarını cesaretlendiren daha olumlu ebeveyn özellikleri sergiledikleri ve sorunlar karşısında daha olumlu tavırlar geliştirdikleri görülmüştür. Araştırmacılar, çalışmanın sonucunda, yaşamsal sorunlarla baş etmek zorunda kalan ailelerin de doğru tutumları benimsemeleri durumunda çocuklarının gelişimine olumlu katkılar sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi üstünlerin ebeveynleri diğer ebeveynlere göre daha farklı özelliklere sahiptirler.

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin ebeveyn tutumları

Kurtulmuş'a (2010) göre, üstün yetenekli çocukların anne-babalarının çocukları ile ilgili tutumları incelendiğinde, çoğunlukla çocuklarının kişiliklerini bir bütün olarak değerlendirmedikleri, çocuklarını yalnızca üstün oldukları alandaki özellik ve yetenekleri ile değerlendirdikleri görülmektedir. Bu tür yaklaşımlar çocuklar için büyük ve tehlikeli bir yanığı oluşturmaktadır.

Ebeveynler; mükemmeliyetçi, otoriter, güçlü beklentileri olan tutumlar sergileyerek üstün yetenekli çocuklarını mükemmeliyetçiliğe sevk etmektedirler. Böyle bir durumda üstün yetenekli çocuk içedönük ve dışadönük olmak üzere iki tür mükemmeliyetçilik geliştirebilir. Dışa dönük mükemmeliyetçilik geliştirdiyse, çevresini hayal kırıklığına uğratmaktan korkmaya, kendilik değeriyle başarıya bağlanmaya başlar. İçe dönük mükemmeliyetçilik geliştirdiyse, akademik başarısızlıklara tahammül edememe ve ebeveynlerin yüksek düzeydeki beklentilerini model almaya başlar (Coşar Çiğerci, 2006).

Ebeveynlerin ilgisiz tutumu, özel yetenekli çocuğun yeteneklerinin farkında olmaları açısından tehlike yaratmaktadır. Ailelerin çocuklarının zihinsel ya da sanatsal yeteneklerinin farkında olmamaları ya da çocukların bu yeteneklerine ilgisiz kalmaları çocukların cesaretlerini kırabilmekte ve çocuğun yeteneğinin körelmesine neden olmaktadır. Ancak ailenin aşırı ilgili tutumu da (çocuğun başarısı ve üstün yeteneği ile sürekli övünmek ve çocuğun başarısını sürekli reklam etmek, başarılı olması için çocuğu sürekli zorlamak, vb.) çocuğun ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendiği çalışmalardan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Kurtulmuş, 2010).

Dwairy (2004), 118 üstün ve 115 normal Arap ergenle yaptığı çalışma sonucunda, üstün ebeveynlerinin diğerlerine göre daha az otoriter ama daha fazla inandırıcı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda üstün ergenlerin diğerlerine oranla ebeveynlerine karşı daha olumlu tutumlar geliştirdiklerini ifade etmiştir. Otoriter ebeveyn tutumlarının üstün çocukların psikolojik uyumunu zorlaştıran bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip olmanın aileye etkisi

Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, sağlıklı aile ilişkileri içinde yetişmiş kimselerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler; mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar (Yavuzer, 1990). Kurtulmuş'a (2010) göre aileler üstün yetenekli çocukları olduğunu ilk öğrendikleri zaman farklı duygular yaşamaktadırlar. Üstün veya özel yetenekli bir çocuk yetiştirmek, aileler için ürkütücü ve göz korkutucu olduğu kadar, heyecan verici de olabilmektedir. Yıldırım'a (2012) göre ise üstün yetenekli çocuğa sahip olan aile üyelerinin normal çocuklara sahip ailelere kıyasla birbirleriyle daha ilgili ve bağlı olmaktadır. Ancak bu çocukların aileleri, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere göre çocuklarındaki gelişimsel özellikler nedeniyle birçok yönden farklı durumlarla karşı karşıya kalırlar (Saranlı, 2011). Örneğin; üstün çocukların ev ortamındaki beklentileri (uyaran beklentisi, adalet beklentisi, vb.) ailenin kendini yetersiz hissetmesi, gerilimin artması vb. sorunlar (Silverman, 1993). Bunlara ek olarak değişen aile içi roller, üstün yetenekli çocuklar ve çevrelerindeki komşu, akraba ve toplumla kurmaları gereken iletişim, üstün yetenekli çocuklar ve okulu arasındaki iletişim gibi pek çok konu da ailelerin diğer endişeleri arasında yer almaktadır (Saranlı, 2011).

Aileler üstün yetenekli çocuğa sahip olduklarını öğrendiklerinde heyecan vb. birtakım olumlu duygular yaşayabilmekte (Kurtulmuş, 2010) gurur, övünç, şaşkınlık, kaygı gibi farklı tepkiler gösterebilmektedirler (Fisher, 1981). Ancak çalışmalara bakıldığında, genellikle ailelerin yaşadığı olumsuz durumlara odaklanılmış, üstün çocuğa sahip olmanın avantajları konusuna pek fazla değinilmemiştir. Aileler çocuk yetiştirme davranışlarını genellikle normal çocuk modeline göre geliştirmişlerdir (Ross, 1964). Çocuk, normal beklentisine uymadığında aileler zor anlar yaşamakta, örneğin, çocuklarının farklı olmasından ötürü sosyal hayata uyum sağlayamayacağından korkmaktadırlar (Bridges, 1973).

Ailede üstün bir çocuğun olması, aile üyelerinin birbirleri ile olan ilişkilerine de etki eder. Mc Mann ve Oliver'a (1988) göre bu durumdan ilk olarak aile ilişkilerinin temposu etkileniecektir. Örneğin, üstün çocukların fazla enerjisi, bazen hiperaktivite ile bile karıştırılabilir, daha az uykuya ihtiyaç duymalarına neden olabilir. Birçok uyarana tepki veren bu çocuklar sık sık ailenin uyku düzenini bozabilirler. Bu da aile üyelerinin ilişkilerini etkiler. İkinci olarak ise ailedeki güç dengelerinde değişiklikler olacaktır. Üstün olan büyük çocuk, bilgisi ve yetkinliği ile ailenin faaliyetlerini yönlendirmeye başlayabilir. Örneğin, nereye tatile gidileceği, paranın nerelere harcanacağı, aile kurallarının nasıl şekillendirileceği konusunda etkin

olmaya başlayabilir. Bu da alt sistemlerden olan kardeş ilişkilerini bozmaya başlar. Aile içinde yaşanan sorunlar, ailelerin sorun çıkarmak istemesinden kaynaklanmaz. Daha çok, üstün çocuklar konusundaki bilgi eksikliklerinden, uygun ebeveyn davranışları konusunda yetersiz destekten ya da kendi çözülememiş problemleri (kendilerinin de üstün olmasından kaynaklı olabilir) ile uğraşmalarından kaynaklanır (Webb, 1993).

Aile içi etkili iletişimin, bireylerin gelişimlerine ve yaşayacakları aile hayatlarına etki ettiği görülmektedir. Ebeveynler aile içerisinde etkileşimlerin önemini aile üyelerine hissettirebilirlerse ve aile üyeleri arasında etkinliklerin, düşüncelerin ve duyguların paylaşılmasını teşvik edebilirlerse çocuklarının gelecekteki romantik ilişkilerinde daha rahat iletişim kurmalarını, partnerlerini olduğu gibi kabul etmelerini ve partnerlerini gelişim için teşvik etmelerini sağlayabilmektedirler (Young ve Schrod, 2016). Üstün yetenekli çocuklara sahip aileler, ailecek gezdiklerini, yemekleri birlikte yediklerini, oyun oynadıklarını, birlikte tatile gittiklerini ve alışverişleri birlikte yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu tür alışkanlıklara sahip olmanın aile üyeleri arasındaki bağlılığı artırdığını ve aile üyelerine olumlu duygular hissettirdiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, ebeveynler birlikte yapılan etkinliklerin çocuklarının üstün yetenekli tanısı almasıyla birlikte değişmediğini fakat eğitici aktiviteler yapmaya daha çok özen gösterdiklerini belirtmişlerdir (Çalışkan, 2017). Aynı zamanda, aileler çocukları ile birlikte etkinliklere katılım göstermeye yönelik rehberliğe ihtiyaç duyduklarını da ifade etmektedirler (Oğurlu ve Yaman, 2013).

Üstün yetenekli çocuğa sahip olan aileler birtakım zorluklar yaşayabilmektedirler. Bu ailelerde görülen stres kaynakları arasında gerçekçi olmayan beklentiler, ebeveynler ile üstün yetenekli çocukları arasında yaşanan aile içi güç savaşları, üstün yeteneğin aile tarafından yanlış anlaşılması veya hiç anlaşılabilmesi, akademik başarısızlık riski ile kardeşler arası tartışmalar yer almaktadır (Webb, 1993). Bunlara ek olarak eş zamanlı olmayan gelişim, okul tarafından “üstün” olarak etiketlenmiş bir çocuğa sahip olma duygusu, ebeveynin yetersizlik duygusu, çocuğa sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini dengelemede yardımcı olma sorumluluğu ve okulun çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda oynayacakları rol konusundaki karmaşa da sayılabilir (Moon ve Hall, 1998).

Üstün yeteneklilik bazı ailelerde stres ve gerginlik yaratmaktadır. Çünkü üstün yetenekli bir çocuk aile için farklı değişimlere ve eşsiz ebeveynlik değişikliklerine neden olmaktadır. Aileler çocuğun olağanüstü gereksinimleri ya da ebeveynlerin üstün yetenekli çocuk ile ilgili yaşadıkları güçlükleri ile ilgili olarak ekstra zaman ve kaynaklara gereksinim duymaktadırlar (Kurtulmuş, 2010). Üstün yetenekli çocuklar, bilişsel becerilerinin sosyal ve motor becerilerinden daha önde olması sebebiyle genellikle uyumsuz gelişim (eş zamanlı olmayan gelişim) göstermektedirler. Bu durum da üstün yetenekli çocukların ailelerinin çocuklarının yaşadığı bu dengesiz gelişimle başa çıkmada zorlanmalarına sebep olmaktadır (Saranlı, 2011). Çocuk

gelişimi denince bir ebeveynin aklına gelen ilk kavramlar “normal” çocuk kavramından türetilmişlerdir. Bu yüzden genellikle ebeveynler olağandışı üstün ya da yetenekli bir çocukla karşılaştıklarında kaygı ve suçluluk duygusu yaşarlar. Bir yeteneğin bekçisi olmak adına genellikle suçluluk içeren bir sorumluluk hissederler ve aynı zamanda istemeden de olsa onu yok etme korkusu yaşarlar. Bu güçler onların konumlanacağı noktayı doğru belirlemelerini güçleştirir (McMann ve Oliver, 1988).

Silverman (1993), üstün çocuk sahibi olmanın hiç de düşünüldüğü kadar istenen bir şey olmadığını söyleyerek, bu çocuklarda gözlenen eş zamanlı olmayan gelişimin, sorunların temel kaynağı olduğunu belirtir. Üstün çocuk ebeveynlerinin yaşadıkları sorunları ifade etmek konusunda diğer özel eğitim gerektiren çocuk sahibi ailelere göre daha şanssız olduklarını söyler. Bu ailelerin, durumu kendi lehlerine çevirme çabası içinde oldukları şeklinde ithamlara maruz kalabileceklerini ifade eder. Ayrıca üstün çocuklarla ilgili “zaten üstünler, yaparlar” şeklindeki toplumsal algının onların yardım talepleri konusunda sıkıntılar yaşamalarına sebep olduğunu belirtir. Üstün çocuğun eş zamanlı olmayan gelişimi ve bu duruma cevap olarak uygulanan eğitimsel yöntemler, aile bireylerinde ve evlilik ilişkilerinde, yuvanın erken boşalması, finansal bağımlılıklar, ertelenmiş ya da reddedilmiş büyükannelik/büyükbabalık gibi beklenmedik etkiler yaratabilirler. Yuvanın erken boşalması, üstün bireyin eğitim hayatında hızlı ilerleyerek evden erken ayrılmasını içerir. Finansal bağımlılık, akademik anlamda ileri olmasına rağmen finansal açıdan bireyin hâlâ aileye bağımlı olmasını içerir. Ertelenmiş ya da reddedilmiş büyükannelik/büyükbabalık ise özellikle günümüz şartlarında parlak kadınların yaşadığı bir sıkıntıdır. Bu kadınlar akademik ve iş hayatlarında öylesine başarılı olurlar ki çoğu evliliği ve çocuk sahibi olmayı erteler (Kearney, 1992).

Üstün çocukların ailelerinin, iç ve dış kaynaklı özgün bir sorun seti vardır. Komşular, okul sistemi gibi kaynaklardan gelen dış kaynaklı baskılar, çocuk için iç ikilemler yaratır ki bu ikilemlerde doğrudan aile işlevselliğini ve yapısını etkiler (Fornia ve Frame, 2001). Çevresel desteğin azlığı ve üstünlüğün bir takım özelliklerinin yanlış anlaşılması, bu ailelerin, diğer ailelerin uğraşmak zorunda olmadığı sorunlarda boğulmuş hissetmelerine yol açar. Aslında, bir çocuğun üstün olarak etiketlenmesi, ailenin, ihtiyaçları çok daha kolay temin edilebilecek “normal” çocuğun kaybının acılı yolculuğuna başlamasıdır (Fornia ve Frame, 2001). Üstün yetenekli bir çocuğa sahip olduğunu öğrenen ailelerle, öğrenme güçlüğü yaşayan bir çocuğa sahip olduğunu öğrenen ailelerin benzer tepkiler verdiğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Dettman ve Colangelo, 1980).

Aile ve üstün yetenekli çocuk arasında yaşanan problemler, genellikle ebeveynlerin çocuklarını desteklemedikleri ve üstün yetenekli çocukları ile ilgili uygun olmayan beklentilere sahip oldukları zaman ortaya çıkmaktadır. Üstün yetenekli çocuklar ebeveynlerinin beklentilerinden çok etkilenmektedirler. Bu etkilenme, ebeveynler çocuklarının duygularını göz ardı edip, başarılarına açık bir şekilde odaklandıkları için özellikle çocukların özsaygılarına zarar vermektedir (Applebaum, 1998).

Özel/üstün yetenekli çocukların kardeş ilişkileri

Üstün çocuk-aile sisteminin, alt sistemlerinden olan üstün çocuk-kardeş ilişkileri de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Aileye üstün yetenekli bir üyenin katılmasıyla birlikte mevcut dinamikler ve alışlagelmiş rol kalıpları değişir (Çamdeviren, 2012). Genelde ilk doğan veya tek çocukların daha sık üstün tanısı aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda bazı ailelerde üstün tanısı almayan bir başka çocuk daha bulunabilir. Ailenin birine özel muamele etmesi, diğer çocuğa sunulan çevre zenginliği ve fırsatları etkileyebilir (Ihlamur, 2017). Ailede üstün çocuktan başka çocuklar varsa yeni gelenle onlar arasında yapılan kıyaslamalar büyük kardeşlerde zaten bir ölçüde doğal olarak bulunan kıskançlık duygularını büyütür. Anne babanın zamanını, enerjisini ve kaynaklarını kullanan üstün yetenekli çocuk, diğer kardeşlerinin hakkını yemekle suçlanabilir. Her ne kadar çocuklar aynı evi ve anne babayı paylaşsalar da üstün performans sergileyen kardeş, ötekilerin görece başarısızlığını ve sıradanlığını ortaya çıkarttığı için aile içi dinamikleri değiştirir (Çamdeviren, 2012). Başka bir deyişle üstün yetenekli çocuğun kardeşleri benzer özellikler göstermiyorsa, üstün kardeşlerine karşı karışık duygular besleyebilir. Örneğin, üstünlüğü karşısında kıskançlık/imrenme; ihtiyaçlarının karşılanamaması/yeterince fırsat verilmemesi karşısında acıma; başarısı ile övünme-başarısızlığı karşısında üzüme ya da sevinme ve her koşulda kendi yaşamı ile onunkini kıyaslama gibi davranışlar sergileyebilir. Üstün yetenekli çocuğun kardeşleri ile arasındaki farklılık, anne baba tarafından iyi idare edilmezse tüm aile ilişkilerini bozan ve çocukların özgüvenini ciddi ölçüde zedeleyen sonuçlar doğurabilir (Çamdeviren, 2012). Üstün yetenekli çocuklar, kardeşlerinin kendisi ile benzer yeteneklere sahip olsa bile engellenmiş, hüsrana uğramış, ihmal edilmiş, geri kalmış, aşağılanmış hissedebileceği ihtimalinin farkına varmaktadırlar. Üstün çocuğa sahip aileler bazen üstün yetenekli çocuklarına diğer çocuklarından daha fazla ilgi gösterdiklerini düşünerek kendilerini suçlu hissetmektedirler. Bazı aileler ise diğer çocuklarına üstün yetenekli çocuklarından daha fazla ilgi göstererek bu durumu dengelemeye çalışmaktadırlar (Kurtulmuş, 2010).

Üstün çocuk-normal kardeş ilişkisinin yanında üstün çocuk-üstün kardeş ilişkisi de başka bir inceleme konusudur. Üstün ailelerdeki daha küçük çocuklar, her ne kadar kendileri de üstün olsa da, bir takım şeylerle baş edemediklerini düşünebilirler. Çünkü farklarının zekâları ya da yeteneklerinden değil de sadece yaşlarından kaynaklandığını göremezler. Örneğin, altı yaşındaki Anna bu konuda bir örnek olabilir. Anna'nın dokuz yaşında yerel bir koleje devam eden bir kız kardeşi vardır. Babası, yüksek lisans çalışması yapmaktadır. Annesi de lisans eğitimine yönelik yarı-zamanlı kurslara katılmaktadır. Annesi bir gün Anna'yı odasında hıçkırığa hıçkırığa ağlarken bulur. Sorunun ne olduğunu sorduğunda aldığı cevap; "Bu ailedeki en aptal kişi benim, koleje gitmeyen tek kişi benim" olur. Anna, oldukça yüksek bir IQ'ya sahip olmasına ve müzik konusunda üstün bir yeteneğe sahip olmasına rağmen, evde koleje gitmeyen tek kişi olması onu bu düşünceye itmiştir (Kearney, 1992).

Özel/üstün çocuğa sahip ebeveynlere yönelik rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri

Aile yapısının sağlıklı olması ve ailelerin rehberlik gereksinimlerinin karşılanması üstün yetenekli bireylerin gelişimlerinin tüm alanlarını etkileme potansiyeline sahip önemli bir konudur. Özel yetenekli çocukların yaşadıkları sorun ve güçlüklerin aynı zamanda anne babalarının rehberlik gereksinimlerini yansıttığı söylenebilir. Bu noktadan hareketle literatürde özel yetenekli çocukların çok sayıda sosyal ve duygusal problemlerle karşı karşıya olduğu görülmektedir (Belur, 2014). Bu nedenle üstün yetenekli çocuğa sahip aileler, yoğun ve düzenli sunulacak rehberlik ve psikolojik danışmanlık faaliyetlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

Aile olmanın gerektirdiği roller çerçevesinde çocuklarına etkili ve doğru yaklaşımı sergilemek ebeveynlerin öznel stres algısını etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, eğer çocuğun fiziksel, psikolojik, duygusal, sosyal ve akademik alanlarda farklı ihtiyaçları söz konusu ise ebeveynin bu noktada sorumluluğu artmaktadır. Özel gereksinimi olan çocuğun aile içerisinde ihtiyaçlarını karşılamak ve bakımını üstlenmek adına daha fazla sorumluluk alması gereken ebeveynin psikolojik ve duygusal yükü artmakta ve stres algısı değişmektedir (Bektaş, 2015). Üstün yeteneklilik bazı ailelerde stres ve gerginlik yaratmaktadır çünkü üstün yetenekli bir çocuk aile için farklı değişimlere ve eşsiz ebeveynlik değişikliklerine neden olmaktadır. Aileler çocuğun olağanüstü gereksinimleriyle ilgili yaşadıkları güçlükler nedeniyle ekstra zaman ve kaynaklara gereksinim duymaktadırlar. Üstün yetenekli çocuğa sahip ebeveynlerin düzenli olarak yardım ve destek almaları önerilmektedir (Kurtulmuş, 2010). Ülkemizde üstün çocuğa sahip ailelere düzenli yardım ve destek sağlayacak kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurum ve kuruluş merkezli aile programlarında anne babaların çocuk gelişimi konusunda bilgi ve becerilerini artırmak, anne babaların çocuklarının üzerindeki etkilerini vurgulamak, ailelere sağlık bilgisi vermek, ailenin bireysel sorunlarına yardımcı olmak ve aileler ile ilgili diğer hizmetlerden aileleri haberdar etmek amaçlanmaktadır (Kurtulmuş, 2010). Üstün yetenekli bir çocuğu yetiştirmenin zorluklarından kaynaklanan stresi azaltmanın diğer bir yolu ise anne baba rehberliği/danışmanlığı gruplarıdır. Bu gruplar aynı zamanda üstün yetenekli çocukların ailelerinin anne babalık deneyimlerini paylaşabilmeleri için çok uygun ortamlardır (Saranlı, 2011).

Tükenmişlik kavramı; bir şevk, enerji, idealizm, perspektif ve amaç kaybı ve sürekli strese, umutsuzluğa, çaresizliğe ve kapana kısılmışlık duygularına neden olan fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme durumudur (Pines ve Aronson, 1988). Tükenmişlik sendromunun sebepleri arasında ailesel karakteristik özellikler yer almaktadır. Aile ortamı, aile olmanın gerektirdiği sorumluluklar, aile bireylerinin talepleri tükenmişlik sendromuna zemin oluşturmaktadır (Bektaş, 2015). Her ebeveyn çocuğuna karşı fedakarca davranışlarda bulunur. Çocukları üstün olarak etiketlendikten sonra bazı ebeveynler çocuklarının iyiliği için, kendileri için yapmayacakları şeyleri yapabilirler (Fornia ve Frame, 2001). Kendilerinden fazla ödün

veren bu aileler, hem kendileri inanılmaz bir yorgunluk ve tükenmişlik yaşayabilir hem de çocuğun sorumluluklarının ciddi bir kısmını alarak çocuğun sorumluluk duygusunu köreltmeye sebep olabilirler. Aile danışmanları bu durumda, ebeveynlere gereksinim duydukları rehberlik ve danışmanlık desteği sağlayarak yardımcı olabilir (Ihlamur, 2017).

Üstün yetenekli çocukların çok fazla soru sorduğu, bu soruların bilgiyi derinlemesine öğrenmeye yönelik olarak “Neden?, Nasıl?, Niçin?” soruları biçiminde ve çok çeşitli konulara yönelik olduğu görülmektedir. Anne-babaların üstün yetenekli çocuklarının birçok sorusuna cevap veremedikleri ve çoğunlukla bu durum karşısında kendilerini çaresiz hissettikleri görülmektedir (Çamdeviren, 2014). Bu durumun yanı sıra üstün yetenekli çocukların eş zamanlı olmayan gelişimleri (asen kron gelişim), onları normal gelişim gösteren çocuklardan daha da farklı ve heterojen bir grup yapmakta ve tüm üstün yetenekli çocukların bireysel özellikleriyle davranışları genellikle diğer üstün yetenekli çocuklardan oldukça farklı olabilmektedir (Saranlı, 2011). Distin’e (2006) göre en belirgin eş zamanlı olmayan gelişim zeka yaşı ile fiziksel yaş arasındaki farktır. Zaman zaman buna bir de duygusal gelişimde diğer alanlardan geri kalmak da eklenebilir. Bir yandan zihninden hiç zorlanmadan dört işlem yapabilen bir yanda da arkadaşlarıyla yaşadığı en ufak bir sorunda günlerce ağlayan bir çocuk; ailenin çocuğa tutarlı bir yaklaşımda bulunmasını zorlaştırır (Akt. Ihlamur, 2017). Bu durumla karşılaşan üstün yetenekli çocuğa sahip aileler çocuklarına nasıl davranacakları konusunda kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Çünkü çocuklarının yaşından ileride seyir gösteren zihinsel gelişimini göz önüne alarak davranışta bulduklarında veya çocuğun fiziksel yaşına uygun davranışlarda bulduklarında sorun yaşamakta ve çocuklarına nasıl davranacaklarını bilememektedirler. Kurtulmuş’a (2010) göre, anne babaların çocuklarını sağlıklı bir şekilde büyütmeleri, çocukla sağlıklı iletişim kurabilmeleri ve kendilerine güvenlerini artırmaları için anne babaların bir program dahilinde eğitilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle anne-baba eğitim programları ile anne-babaların bilgilendirilmesi ve erken çocukluk döneminin önemi ile ilgili olarak duyarlılıklarının artırılması önemlidir.

Üstün çocuğa sahip anne babalar için önemli problemlerden biri de kardeş kıskançlığına neden olmadan, çocuklarına özel ilgi göstermek ve çocuklarına eşit davranmaktır (Belur, 2014). Novotna ve Sejalová (2002), özel yetenekli çocukların ailelerinin en sık karşı karşıya kaldıkları zorlukları; daha fazla çocuğu beraber yetiştirmek, profesyonellik, disiplin sorunları ve başarısızlık korkusu olarak belirtmişlerdir (Akt. Belur, 2014). Ihlamur (2017) tarafından yapılan bir araştırmada ise üstün yetenekli çocuklara sahip aileler, en fazla danışmanlık almak istedikleri konuların aile içi iletişim kategorisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu konular; üstün çocuğun aşırı ilgi istemesi, kardeşini kıskanması veya anlaşamamasıdır. Çocuğun üstün yeteneklerinin farkında olması nedeni ile kendini beğenmesi, arkadaşlarına bunu yansıtması, bunun sonucunda akranları tarafından dışlanması, çocuğun çevre ve arkadaşları ile uyumsuzluk yaşamaması, kardeş, ağabey, abla ile sorun yaşamaması durumlarında da anne babanın zorlan-

dıkları saptanmıştır (Karakuş, 2010). Ebeveynler bu sorunları gidermeye yönelik, yetenekli çocuğa, kardeşleri ihmal edilmiş hissetmeden ve yetenekli çocuğu kibirli yapmadan fırsatlar sunmalıdır (Ihlamur, 2017). Bu fırsatları sunma aşamasında aileler Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) desteğinin önemli bir ihtiyaç olduğu konusuna değinmişlerdir (Belur, 2014). Bunlara ek olarak üstün yetenekli çocukları olan anne-babaların karşı karşıya kaldıkları sorunlarla başa çıkabilmeleri için dinleme, iletişim, zaman yönetimi ve sosyal becerilerin kazandırılmasına yönelik eğitimler düzenlenmelidir (Karakuş, 2010).

Üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin mükemmeliyetçi tutumlarının çocukların yüksek hedefler belirlemesini sağladığı, ebeveynlerin yüksek düzeydeki beklentilerinin üstün yetenekli çocukları olumsuz etkilediği ortaya konulmaktadır. Üstün yetenekli çocukların ailelerinin başarıda ısrarlı ve hatalara karşı eleştirel davranan aileler oldukları ve aşırı bir baskı unsuru oluşturmaksızın ailelerin üst düzey başarı beklentisinin çocuklarda anksiyete oluşturduğu saptanmıştır (Coşar Cigerci, 2006). Ayrıca üstün yetenekli çocukların mükemmeliyetçi özellikleri de, başkalarından beklentilerinde genellikle aradıklarını bulamamalarına ve yalnız kalmalarına sebep olabilmektedir (Stuart ve Beste, 2008). Bunun yanı sıra, anne babaların üstün veya özel yetenekli çocuklarından kendi başaramadıklarını başarmalarını ve gerçekleştiremedikleri ideallerini gerçekleştirmelerini bekleyen bir tutum içine girmeleri çocuklar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Kurtulmuş, 2010). Ablard ve Parker (1997) çocuklardaki mükemmeliyetçilik algısının gelişimi üzerinde ebeveynlerin çocukları için belirledikleri amaçların etkisini inceledikleri araştırmalarında, bu sonuçlara paralel olarak üstün çocuk ebeveynlerinin kendi mükemmeliyetçilik ihtiyaçlarının çocukları için belirledikleri başarı amaçları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Küçüker'e (1993) göre, üstün yetenekli çocukların belirlediği ve aileleri tarafından desteklenen yüksek hedeflere ulaşmaya çalışırken yaşadıkları kaygı ve stresin önüne geçmek adına ebeveynlere, kendileri ve çocukları için gerçekçi planlar yapabilmeleri konusunda yardım edilmelidir.

Farklılık, genelde ileride olmak, garip olmak, sosyal açıdan yetersiz olmak gibi görülmektedir. Bütün bunlar üstünlerle ilgili genel inanışlardan kaynaklanır. Bu tür yanlış inanışlar ve mitler üstün çocukların gereken yardımdan yoksun kalmasına sebep olabilmektedir (Ihlamur, 2017). Bu farklılıklarla ilgili olarak bir üstün ebeveyni şunlara değinmiştir: "Bu çocukların en büyük suçları farklılıklara şaşırılan bir ülkede doğmaları. Hiç olmazsa biz aileler olarak onların bu farklılıklarını anlamsız kaygı değirmeninde öğütüp yok etmeyelim. Herkes zirveye zararsız, korunaklı yollardan giderken onlar denenmemiş yollardan zararları göze alarak ilerliyorlar" (Bildiren, 2011). Saranlı'ya (2011) göre üstün yetenekli çocukların aileleri, diğer ebeveynlerden farklı sorunlar yaşar ve bu sorunları da paylaşacak birilerini arayabilirler. Bu paylaşım ebeveynin hem duygusal hem de sosyal ilişki desteği arayışına işaret eder. Lakin bu aileler, çoğunlukla komşuları ve akrabaları ile üstün yetenekli çocuklarıyla yaşadıkları deneyimlerini rahat ve özgür bir şekilde konuşamadıklarını ifade etmektedirler. Karakuş'un

(2010) yaptığı araştırmada, üstün yetenekli çocuğa sahip olan anne babaların; çocuklarının çok fazla soru sormaları, kişilik özellikleri, iletişim becerileri, örgün eğitimleri, eğitsel çalışma alışkanlıkları gibi konularda güçlükler yaşadıklarını saptamıştır. Delisle (2006), toplumun bir ebeveynin çocuğunun üstünlüğünden şikayetçi olmasını pek de olumlu bir şekilde karşılamayabileceğini, bu bireylere sempatiyle yaklaşmayabileceklerini belirtmiştir. Genel olarak toplumun, üstünlüğün negatif yönlerini bilmedikleri ifade etmektedir (Akt. Ihlamur, 2017). Alsop (1997) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin, hem arkadaş, hem okul, hem toplum ortamında olumsuz deneyimlere sahip oldukları ve desteğe ihtiyaçları olduğu saptanmıştır. Araştırmada üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin karşılaşacakları güçlüklerle karşı hazırlıklı olmadıkları, aile/arkadaş gruplarından aldıkları destek ve önerilerin yeterli olmadığı, hatta beşte biri üzerinde katılımcının problemleri deneyimlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin danışmanlık açısından desteklenmesi gerekmektedir. Ihlamur'a (2017) göre aile danışmanlığı hizmetlerine ulaşabilmek de önemli toplumsal desteklerden biri olarak görülebilir. Bu sebeple ailelere hizmet eden danışmanların sayısının artırılması ve yaygınlaştırılması önemlidir.

Anne-babalar, çocuklarının eğitimi üzerinde en etkili ve önemli eğitimciler olarak görülmektedirler (Güler Yıldız, 2017). Üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin, çocuklarının nitelikli gelişim göstermelerindeki payı büyüktür. Üstün çocuğun akademik ve sosyal becerilerindeki farkı anne-babanın birlikte gözleyip değerlendirmesi son derece önem taşımaktadır (Özbay, 2013). Bu bilgilere bakılarak üstün yetenekli çocuğa sahip ailelere rehberlik etmek için bilgilendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir. Özbay'a (2013) göre bu çalışmalar kapsamında ailelere; çocuğun gelişimi konusunda ebeveynlerin ortak değere sahip olması, çocuğun sorumluluğunun ebeveynler arasında paylaşılması, çocuğun ilgilerini destekleyerek, bir konuya daha uzun süre ayırmasının sağlanması, aile imkanları dahilinde çocuğa zengin uyaran içeren çevre oluşturulması, çocuğun fikirlerinin eleştirilmemesi ve çocuğun üreticiliğini zedeleyici sözcükler (saçma, mantıksız, vb.) kullanılmaması, çocuğun rol model alacağı yetişkinlerle görüşmesi için ortam sağlanması, çocuğun başarıları, üstün yetenekleri için değil sadece çocukları olduğu için sevildiğinin hissettirilmesi, çocuğun zihinsel becerileri kadar fiziksel ve sosyal becerilerinin de geliştirilmesi, çocuğun her alanda üstün beceriler sergileyemeyeceğinin unutulmaması vb. bilgiler verilmelidir. Dağlıoğlu ve Alemdar (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da üstün yetenekli çocukların potansiyelini en üst noktaya çıkarma konusunda ailelerin yapabileceği pek çok şey olduğuna değinilmiştir. Bunlar; onları birey olarak görmek, birlikte etkinlikler yapmak, ısrarcı olmak (sebat), düşünmeden hareket etmelerini engellemek, anlayarak ve empati kurarak diğerlerini dinlemek, esnek düşünmek, çocuklarının düşünceleri hakkında düşünmelerini sağlamak, kesinlik ve doğruluk için çabalamak, öğrendiği bilgileri yeni durumlara uyarlamalarını sağlamak, bütün duyularını içeren veriler toplamalarına yardımcı olmak ve yaratıcı olmak olarak sıralanabilir.

Belur (2014) tarafından gerçekleştirilen Bilim ve Sanat Merkezi'ne (BİLSEM) kayıt hakkı kazanan ve kazanamayan öğrencilerin anne-babalarının rehberlik gereksinimlerinin incelendiği araştırmada, üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının tanılma sürecinde, başvuru aşamasında yararlanılan desteğin yeterli bulunduğu söylenebilirken, katılımcıların yaklaşık beşte birinin bu sürece hiç bilgileri olmadan girdikleri, yardım alamadıkları ya da almadıkları belirtilmektedir. Buna göre, özel yetenekli birey tanılama süreci başvuru aşamasında, anne-babalara yönelik olarak bilgilendirme ve rehberlik etme açısından okul yönetimi ve/ya okul PDR servislerinin gerekli faaliyetlerini artırmaları veya daha etkili hâle getirmelerinin gereği ortaya çıkmaktadır. BİLSEM'e kayıt hakkı kazanan ve kazanamayan üstün yetenekli öğrencilerin anne-babaları, çocuklarının gelişimiyle ilgili karşılaştıkları sorunlarda (akademik, sosyal, duygusal) destek ve rehberlik ihtiyacı duymaktadır. Üstün çocuğa sahip ailelerin en çok rehberlik gereksinimi duydukları; akademik sorunlar, çocuklarının çok fazla soru sormalarıyla başa çıkmada güçlük yaşamaları, çocuklarının çok fazla ilgi alanına sahip olması ve birçok konuda potansiyeli olması nedeniyle zamanını yönetmede zorlanmasıdır. Sosyal sorunlar, çocuğun çokbilmiş durumuna düşmesi ve çocuğun kardeşleriyle ilgili sorunlar yaşamasıdır. Psikolojik/duygusal sorunlar ise çocuğun yaptığı her şeyde mükemmel olma isteği, çocuğun kendisini hep başarılı olmak zorunda hissetmesi ve çocuğun çekingenliği olarak belirtilmiştir. Çocukları BİLSEM tanılama sürecine katılmış anne-babaların ancak az bir bölümü çocuklarıyla ilgili yaşadıkları sorunlarında okul psikolojik danışmanından yardım istemiştir. Ayrıca, anne-babaların okul psikolojik danışmanından psikolojik yardım alma oranının sınırlı olması kadar diğer ruh sağlığı hizmeti sunan uzmanlardan da yararlanma oranlarının sınırlı olduğu görülmüştür. Çocuklarını daha iyi yetiştirme konusunda anne-babaları bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve ruh sağlığı açısından çocuklarını en sağlıklı şekilde yetiştirmelerini sağlayacak tutum ve davranışları anne-babalara kazandırmak için okul psikolojik danışmanları tarafından grup rehberlik etkinlikleri içeren eğitim programları geliştirilip uygulanması gerekmektedir. Ayrıca basın-yayın organları kanalıyla yapılan eğitici yayınların sayısının ve niteliğinin artırılması gerekmektedir. Üstün yetenekliler ve ailelerinin ihtiyaç duydukları eğitim ve rehberlik konusunun oldukça yeni bir araştırma alanı olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli çocukların ailelerine yönelik tutarlı ve sistemli bir şekilde oluşturularak etkililiği kanıtlanmış aile rehberliği/danışmanlığı yöntemi ülkemizde yeterince uygulanmamaktadır. Ülkemizde etkililiği kanıtlanmış aile danışmanlığı yöntemi ilk olarak Kurtulmuş (2010) tarafından Bilim ve Sanat Merkezi'ne devam eden üstün yetenekli çocukların ailelerine, dört oturumluk yüz yüze grup eğitimi ve sekiz oturumluk web sayfası üzerinden Grup Eğitimi Destekli Bilgisayar Temelli Eğitim Programı uygulanmıştır. Bu eğitim programı; iletişim, aile ve kardeşler arası ilişkiler, anne babaların kullandıkları disiplin yöntemleri, ebeveynlerin yaşadığı güçlükler vb. konuları içermektedir. Araştırma bulgularına göre, Grup Eğitimi Destekli Bilgisayar Temelli Eğitimin aile bireylerinin aile ilişkilerini algılamalarına ve çocukların mükemmeliyetçilik düzeyine olumlu yönde etkide bulunduğu saptanmıştır.

Webb ve DeVries (2007) tarafından üstün yetenekli çocukların ailelerinin çocuklarıyla ilgili rehberlik ve destek alma ihtiyaçlarına yönelik geliştirilmiş olan SENG Modeli (Social Emotional Needs of Gifted Children) bu alanda gerçekleştirilmiş az sayıdaki programdan biridir. SENG Modeli Aile Rehberliği Programı'nda üstün yetenekli çocukların sosyal-duygusal alanda yaşama ihtimalleri olan durumlar ve aileleriyle yaşadıkları pek çok araştırmayla kanıtlanan 10 konu başlığı sıralı bir şekilde her hafta ele alınmaktadır. Anne-baba grupları haftada bir kere 10 hafta boyunca toplanırlar. Her oturum 1,5 saat sürmektedir. Oturumlarda; üstün yetenekli çocuğun özellikleri, üstün yetenekli çocuk ve aile arasındaki iletişim, üstün yetenekli çocuklarda akademik başarısızlık ve motivasyon, üstün çocukta disiplini sağlamak, mükemmeliyetçilik, stres, mutsuzluk ve depresyon, üstün çocuğun akranları ve sosyal çevre ile etkileşimi, kardeşi olan ve tek çocuk olan üstün çocuklar, üstün yetenekli çocuğun değerleri, üstün yetenekli çocuklarda başarılı ebeveynliğin zorlukları konuları işlenmiştir. Grup rehberi, her oturumda anne-babalardan o haftanın konusu hakkındaki bilgilerini, evde veya sosyal ortamlarda yaşanan durumları, ortak deneyimlerini ve endişelerini paylaşmalarını istemiştir. Gruba rehberlik eden kişi ve diğer anne babalar, yorumları, tavsiyeleri ve rehberlikleriyle sürece katılmışlardır (Akt. Saranlı, 2011).

Saranlı (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, üstün yetenekli çocukların ailelerinin üstün yeteneklilikle ilgili bilgi/beceri kazanma konusundaki eksiklikleri ile destek alma ihtiyaçlarından yola çıkılarak HÜYAP (Hacettepe Üstün Yetenekliler Aile Rehberliği Programı) Modeli geliştirilmiştir. Ailelere üstün yetenekli bir çocuğa sahip olmaları dolayısıyla ihtiyaç duyabilecekleri temel bilgileri sağlamanın, üstün yetenekli çocukların farklı gelişim özellikleri dolayısıyla yaşayabilecekleri eğitsel, sosyal ve duygusal riskler hakkında önceden aileleri bilgilendirerek sorunları önlemenin ve aileleri bilinçlendirmenin; ailelere üstün yetenekli çocuklarına özgü ebeveynlik stratejileri hakkında bilgi ve beceri kazandırarak aile içi fonksiyonları ve ailelerin çocuklarına verdikleri desteği geliştirmenin amaçlandığı program haftada 1,5 saat olmak üzere 10 oturum olarak gerçekleştirilmiştir. Oturumlarda üstün yetenekli çocukların genel özellikleri, gelişimsel özelliklerinin desteklenmesi, bu çocuklara uygun eğitsel yöntemler, çocukların motivasyon ve akademik başarı eksikliği, mükemmeliyetçilik ve arkadaşlık ilişkileri, stres ve depresyon düzeyleri, anne baba ve kardeş ilişkileri, üstün yetenekli çocuk ebeveyni olmanın toplumsal ilişkilerde yarattığı değişim, ebeveynlerin okul sistemi ve öğretmenlerle etkileşimi ile son olarak üstün yetenekli çocukların hakları ve destek hizmetleri konuları işlenmiştir. HÜYAP Modeli'nin aile ve çocuk üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bu alanda yurtdışında yaygın olarak kullanılmakta olan SENG Modeli Aile Rehberliği programı arasındaki farkları incelemenin amaçlandığı araştırmanın sonucunda ihtiyaç analizi sonucu geliştirilen HÜYAP Modeli'nin aile içi iletişim, problem çözme, davranış kontrolü gibi pek çok aile fonksiyonunu geliştirmede ve üstün yetenekli çocukların ruhsal uyumlarını ailelerinin bakış açısını, değiştirmek yoluyla desteklemede etkili olduğu görülmüştür. Saran-

lı'ya (2011) göre, ülkemizde ailelerin üstün yetenekli çocuklar ve onlara ebeveynlik etme konusunda doğru ve derin şekilde bilgi edinme imkanlarının kısıtlılığı göz önüne alındığında, bu çalışma için hazırlanan HÜYAP Modeli'nin ailelere ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve desteği sağlamış olmasının da sonuçlardaki farkı ortaya çıkardığı görülmüştür.

Ihlamur (2017) tarafından üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin danışma ihtiyaçlarının saptanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmada çeşitli kategoriler belirlenmiş (çocuğun özellikleri, ebeveyn özellikleri, akademik özellikler, aile içi etkileşim, toplumsal destek ve akranlar) ve bu kategorilerde üstün çocuğa sahip ailelerin danışmanlık ihtiyacının nasıl farklılık gösterdiği saptanmaya çalışılmıştır. Üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin en fazla danışmanlık almak istediği kategori "Çocuğun Özellikleri" kategorisidir. Normal gelişime sahip çocukların ebeveynlerinde ise bu kategori dördüncü sırada yer almaktadır. Ailelerin üstün yetenekli çocukları ile ilgili daha çok danışmanlık almak istemeleri çocuklarının farklılığını anlamlandırma konusunda daha fazla desteğe ihtiyaç duymalarından dolayı olabilir. Üstün ebeveynlerinin en fazla danışmanlık almak istediği ikinci kategori ise "Toplumsal Destek" kategorisidir. Normal çocuklara sahip ebeveynlerde bu kategori üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sonuç her iki grubun da önem sırasında bir farklılaşma olmakla birlikte toplumsal destek konusunda danışmanlık ihtiyaçlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının farklı ilgi alanlarını doyurmak, onları geliştirmek, yeteneklerini belirginleştirmek, çocukla ilgili deneyimlerini paylaşabilmek için destek aradığı ifade edilebilir. Araştırma sonucunda belirtildiği üzere üstün yetenekli çocukları olan ebeveynlerin, danışmanlık alma ihtiyaçlarındaki önceliklerinin normal çocukları olan ebeveynlerden farklılaştığı ve daha fazla konuda danışmanlık ihtiyacı hissettikleri görülmektedir. Bu grupta çalışacak uzmanların bu olguyu dikkate alarak planlama yapması uygun olacaktır (Ihlamur, 2017).

Günümüzde özel gereksinimli çocuğa ve ailesine yönelik verilen hizmetlerde ailenin bir bütün olarak ele alınması yaklaşımı benimsenmektedir. Bu anlayışa göre özel gereksinimli çocukların ailelerine yönelik hizmetleri; (a) bilgi verici yaklaşımlar, (b) psikoterapötik yaklaşımlar, (c) anne baba eğitim programları başlıkları altında toplamak mümkündür. Özrün türü ve doğası ile ilgili etkenler konusunda anne babanın aydınlatılmasını amaçlayan bilgi verici yaklaşımlar, duygusal güçlüklerle bağlı olarak anne-babanın yaşadıkları çatışmaları anlamalarına ve çözümlemelerine yardımcı amaçlayan psikoterapötik yaklaşımlar ve anne-babanın çocuklarıyla iletişimlerinde etkili olmalarını sağlayan teknikleri ve becerileri öğrenmelerini amaçlayan anne-baba eğitim programları birbirini tamamlayan bir zincirin halkalarıdır. Ailenin mevcut durumuna, problemlerine ve gereksinimlerine bağlı olarak bu yardım yöntemlerinden birisine ya da hepsine başvurulabilir (Küçükler, 1993). Üstün yetenekli çocuklar da onları akranlarından ayıran bir takım özellikleri doğrultusunda bir takım özel gereksinimlere sahip çocuklardır. Bu nedenle üstün çocuklara sahip ebeveynlerin de bu yardım yöntemlerinden yararlanması gerekmektedir.

Tartışma, sonuç ve öneriler

Özel/üstün yetenekli çocuklar; zihinsel, yaratıcılık, sanat vb. alanlarda üstün performans sergileyen, bu yeteneklerine yönelik özel uygulamalara ihtiyaç duyan çocuklardır. Özel/üstün çocukların karakteristik özellikleri düşünüldüğünde (eş zamanlı olmayan gelişim, aşırı duyarlılık, mükemmeliyetçilik vb.) toplum içinde birtakım sorunlar yaşamaları herkesçe kabul gören bir düşüncedir. Aile kavramı düşünüldüğünde, birlikte yaşama zorunluluğunun aile bireylerinin sadece bireyselliklerini öne çıkarmalarını engellediği bir gerçektir. Özel/üstün yetenekli çocuğun aile ortamına katılmasıyla, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere oranla farklı bir etkileşim sürecinin yaşanması kaçınılmaz bir durumdur. Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin kendilerine özgü bir takım özellikleri bulunmaktadır. Alan yazında bu ailelerin destekleyici, esnek, bağımsızlığı tercih eden (Wingert, 1997), yüksek öz yeterliliğe sahip, çocukların akademik başarılarını destekleyen, sorunlar karşısında daha olumlu tutum sergileyen (Robinson ve ark., 2002) özelliklere sahip olduğu bulgularına ulaşan araştırmalar yer alırken, bu genellemelerin aksinin de söz konusu olabileceğini vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır. Özellikle düşük gelirli, azınlık, klinik olarak problem yaşayan çocukların aileleri bu genellemelerden uzaktır (Moon ve Hall, 1998).

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip aileler bahsedilen özelliklerin dışında çocukları ile ilgili çeşitli tutumlar sergileyebilirler. Ailelerin mükemmeliyetçi, ilgisiz veya aşırı ilgi gösteren tutumlar sergilemeleri özel/üstün yetenekli çocuğun gelişiminde olumsuz etkiye sahiptir. Ailelerin özel/üstün yetenekli çocukları etkilediği gibi özel/üstün yetenekli çocuğa sahip olmak da aile yapısını, aile üyelerinin ilişkilerini etkilemektedir. Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip olmak aileler için heyecan verici olduğu kadar ailelerin bazı konularda zorlanmalarına neden olmaktadır. Bu noktada, farklı özelliklere sahip bir bireyin böyle bir yapıyı zorlaması da kaçınılmazdır. Özel/üstün yetenekli bireylerin ailelerin yaşadıkları zorlanmalara; aile içi güç sorunu, üstün çocuğun eş zamanlı olmayan gelişimi, ebeveynlerin yetersizlik duygusu (Webb, 1993; Moon ve Hall, 1998), çevresel desteğin azlığı, üstünlüğün yanlış anlaşılması (Dettman ve Colangelo, 1980) örnek olarak verilebilir. Bu sorunlara ek olarak ailede özel/üstün çocuğun dışında kardeşin bulunması aile dinamiklerini etkilemektedir. Kardeşler aynı evde bulunup aynı ebeveynleri paylaşırsalar da üstün yetenekli kardeş, diğer kardeşlerin başarı ve sıradanlık algısını etkilemektedir (Çamdeviren, 2012). Özel/üstün yetenekli çocuğun kardeşleri ile arasındaki farklılık ebeveynleri tarafından başarılı bir şekilde idare edilmezse, aile ilişkilerinin ve kardeşlerin özgüvenlerinin bu durumdan olumsuz etkileneceği söylenebilir.

Ogurlu ve Yaman'ın (2013) yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, ailelerin üstün yetenekli çocuklarıyla ilgili aşırı duyarlılık, mükemmeliyetçilik, yetenek geliştirme programlarının eksikliği, çok fazla aktiviteye katılma, düzensizlik, kurallara aşırı bağlılık gibi kendilerine özgü konularda rehberlik ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca ailelerin düzenli psikolojik yardım alması önerilmektedir. Çocuklarını motive etme, disiplin kurma, dinleme becerileri, eğitme-

rine katılma ve diğer ebeveynlere göre çocuklarına daha fazla zaman ayırma gibi konularda okul psikolojik danışmanlarının ailelere rehberlik yapmaları gerekmektedir.

Alanyazında belirtildiği gibi özel/üstün yetenekli çocuğa sahip aileler pek çok farklı yaşantılarla (aile için dinamik, kardeşler, çevresel etmenler, üstün çocuğun gelişimsel özellikleri vb.) karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yaşantılar aile yapısını etkilemektedir. Aile yapısının sağlıklı olması özel/üstün yetenekli bireylerin gelişimlerinin tüm alanlarını etkileyen önemli bir konudur. Özel eğitime muhtaç çocukların ailelerine toplum tarafından destek sağlanırken, üstün yetenekli çocukların ailelerine yönelik sunulan destek hizmetleri yetersiz kalmaktadır. Genel anlamda toplumun bir ebeveynin çocuğunun üstünlüğünden şikayetçi olmasını pek de olumlu bir şekilde karşılamayabileceği, bu bireylere sempatiyle yaklaşmayabilecekleri belirtilmektedir (Delisle, 2006). Üstün yetenekli çocuğa sahip anne babaların normal gelişim gösteren çocukların ailelerine oranla daha fazla eğitime gereksinim duydukları belirtilmektedir (Davaslıgil, 2000). Çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalan ve çevresinden yeterli desteği sağlayamayan aileler, anlaşılma ve sorunlarını paylaşabilmek için rehberlik ve danışmanlığa gereksinim duymaktadırlar. Ülkemizde özel/üstün yetenekli çocukların ailelerine yönelik uygulanan rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yeni bir çalışma alanıdır. Bu konuda geliştirilen etkililiği kanıtlanmış destek programları oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, söz konusu sorunları yaşayan ailelere yönelik yardım çalışmaları da farklılıklar göstermek durumunda kalmaktadır. Normal ailelerin yaşadığı sorunlara yönelik yaklaşımların, özel/üstün bir bireyin olduğu ailelerde doğrudan fayda sağlamayacağı kabul edilmektedir. Bu ailelerle yapılacak çalışmalarda üstün bireylerin özellikleri dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bu özelliklere ve etkilerine hakim olmayan bir danışmanın sorunlar karşısında çok etkin olamayacağı bir gerçektir.

Bu çalışmanın ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelere, çocuklarının akranlarından farklılık gösteren özellikleri konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitimler düzenlenmelidir.

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip olan ailelere, farklı ebeveyn tutumları ve bu tutumların çocukları üzerindeki etkisini fark etmelerine yönelik bilgilendirici çalışmalar yapılmalıdır.

Ailelerin özel/üstün yetenekli çocuğun dışında başka bir çocuğa sahip oldukları durumlarda, kardeşler arası farklılığın başarı bir şekilde idare edebilmesi için gerekli yardım ve destek sağlanmalıdır.

Özel/üstün yetenekli çocuğa sahip aile etkileşimleri, normal gelişim gösteren çocuğa sahip aile etkileşimlerinden farklı olduğu için özel/üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin farklılaşan ihtiyaçlarına cevap verecek rehberlik ve psikolojik danışmanlık çalışmaları yürütülmelidir.

Özel/üstün yetenekli çocuklar ve ailelerinin daha fazla destek sağlaması için kurum ve kuruluşların faaliyetleri artırılmalıdır.

Kaynakça

- Ablard, K. E. & Parker, W. D. (1997). Parents' achievement goals and perfectionis in their academically talented children. *Journal of Youth & Adolescence*, 26(6), 651-667.
- Adler, D. M. (2006) The effects of participating in support groups focusing on parenting gifted children. Unpublished doctoral dissertation. Kent State University, Ohio.
- Alsop, G. (1997). Coping or counseling: families of intellectually gifted students. *Roeper Review*, 20(1), 28-35.
- Applebaum, A. S. (1998). Learning to parent the gifted child: development of a model parenting program to prevent underachievement and other related emotional difficulties in gifted children. Yayınlanmamış doktora tezi. Widener University, Pennsylvania.
- Ataman, B. (2008). Üstün yetenekli çocuklarda aile ortamının bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi: İstanbul BİLSEM örneği. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Belur, A. (2014). BİLSEM'e kayıt hakkı kazanan ve kazanamayan öğrencilerin anne/babalarının rehberlik gereksinimlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Bektaş, Z. (2015). Özel eğitim öğrencilerinin ebeveynlerinde psikoterapi desteğinin ebeveyn stres düzeyi, yaşam kalitesi ve başa çıkma becerileri ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bildiren, A. (2011). Üstün yetenekli çocuklar: aileler ve öğretmenler için bir kılavuz. İstanbul: Doğan Egmon Yayıncılık.
- Bridges, S. (1973). Problems of the gifted child IQ-150. New York: Crane, Russak & Co.
- Cho, S., & Yoon, Y. (2005). Family Processes and Psychosocial Problems of the Young Korean Gifted. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 27(2), 245-261.
- Clark, B. (1997). Growing up gifted. developing the potential of children at home and at school. (5th ed.) New Jersey: Merrill, an imprint of Prentice Hall.
- Coşar Cığerci, Z. (2006). Üstün yetenekli olan ve olmayan ergenlerde benlik saygısı, başkalarının algılaması ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Cutts, N. E. & Moseley, N. (2004). Üstün zekalı ve yetenekli çocukların eğitimi. (İ. Ersevîm, Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Çamdeviren, Ş. (2014). Bilim Sanat Merkezine (BİLSEM) devam eden üstün yetenekli çocukların anne babalarının karşılaştıkları güçlükler: Sakarya ili örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çalışkan, M. (2017). Üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin aile işlevselliği. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Çitil, M., Ataman, A. (2018). İlköğretim çağındaki üstün yetenekli öğrencilerin davranışsal özelliklerinin eğitim ortamlarına yansımaları ve ortaya çıkabilecek sorunlar. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(1), 185-231.
- Dağlıoğlu, H. E. & Alemdar, M. (2010). Üstün yetenekli bir çocuğun ebeveyni olmak. Kastamonu Eğitim Dergisi, 18(3), 849-860.
- Davaslıgil, Ü. (2000). Üstün çocuklara sahip ailelerin eğitimi. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu, 142-148.
- Dettman, D. F. & Colangelo, N. (1980). A functional model for counseling parents of gifted children. Gifted Child Quarterly, 24(4), 158-161.
- Dwairy, M. (2004). Parenting styles and mental health of arab gifted adolescents. Gifted Child Quarterly, 48(4), 275.
- Enright, K. M. & Ruzicka, M.F. (1989). Relationships between perceived parental behaviors and the Self-Esteem of gifted children. Psychological Reports, 65(3), 931-937.
- Fornia, G. L. & Frame, M. W. (2001). The social and emotional needs of gifted children: implications for family counselling. The Family Journal: Counselling and Therapy for Couples and Families, 9(4), 384-390.
- Gockenbach, L. B. (1989). A review of personality factors in parents of gifted children and their families: implications for research. Journal of Clinical Psychology, 45(2), 210-213.
- Güler Yıldız, T. (Ed.) (2017). Anne Baba Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Hannell, G. (2006). *Identifying children with special needs checklists and action plans for teachers*. London: Corwin Pres.
- Ihlamur, Ş. (2017). *Üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin danışmanlık ihtiyaçlarının saptanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jost, M. (2006). *İleri zekalı çocukları tespit etmek ve desteklemek* (Çev. A. Kanat). İzmir: İlya Yayıncılık.
- Karakuş, F. (2010). Üstün yetenekli çocukların anne babalarının karşılaştıkları güçlükler. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 127-144.
- Karakuş, N. (2000). Üstün yetenekli olan ve olmayan ergenlerin algıladıkları anne baba tutumları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kearney, K. (1992). Life in the asynchronous family. Understanding Our Gifted, 4(6), 8-12.
- Klein, B. (2007) Raising gifted kids. everything you need to know to help your exceptional child thrive. New York: Amacom American Management Association.

- Kurtulmuş, Z. (2010). *Bilim ve Sanat Merkezine devam eden üstün yetenekli çocukların ailelerine verilen bilgisayar temelli eğitimin aile bireylerinin aile ilişkilerini algılamalarına ve çocukların mükemmeliyetçilik düzeylerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Küçükler, S. (1993). Özürlü çocukların ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 23-29.
- McMann, N., & Oliver, R. (1988). Problems in families with gifted children: implications for counsellors. *Journal of Counselling and Development*, 66(6), 275-278.
- Moon, S. M., & Hall, A. S. (1998). Family therapy with intellectually and creatively gifted children. *Journal of Marital and Family Therapy*, 24(1), 59-80.
- Morawska, A. & Sanders, M. R. (2008). Parenting gifted and talented children: what are the key child behaviour and parenting issues. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 9(42), 819-827.
- Morawska, A., Winter, L. & Sanders, M. R. (2009). Parenting knowledge and its role in the prediction of dysfunctional parenting and disruptive child behaviour. *Child: Care, Health and Development*, 35(2), 217-226.
- Oğurlu, Ü. ve Yaman, Y. (2013). Ebeveynlerin üstün zekalı ve yetenekli çocuklarıyla ilgili rehberlik ihtiyaçları. *Türk Üstün Zeka ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 81-94.
- Özbay, Y. (2013). *Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitimi Programı.
- Perrone, K. M., Webb, L. K., Wright, S. L., Jackson, Z. V. & Ksiazak, T. M. (2006). Relationship of spirituality to work and family roles and life satisfaction among gifted adults. *Journal of Mental Health Counseling*, 28(3), 253-268.
- Pines, A. & Aronson E. (1988). *Career burnout: causes and cures*. New York: The Free Press.
- Reis, S. M. & Renzulli, J. S. (2004). Current research on the social and emotional development of gifted and talented students: good news and future possibilities. *Psychology in the Schools*, 41 (1), 119-130.
- Robinson, N. M., Lanzi, R. G., Weinberg, R. A., Ramey, S. L. & Ramey, C. T. (2002). Family factors associated with high academic competence in former head start children at third grade. *Gifted Child Quarterly*, 46(4), 278-290.
- Ross, A. O. (1964). *The exceptional child in the family*. New York: Grune & Stratton.
- Saranlı, A. G. (2011). *Üstün yetenekli çocukların ailelerine yönelik geliştirilen aile rehberliği programlarının etkililiğinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Silverman, L. K. (1993). Counselling families. *Counselling the Gifted & Talented*. Denver: Love Publishing Company, 151-178.
- Silverman, L. K. (2010). *Resource for parents of gifted children*. https://childdevelopmentinfo.com/learning/gifted_children/?ak_action=reject_mobile#.WmSV5a3BK1s, Erişim tarihi: 15.07.2017.
- Stuart, T. ve Beste A. (2008). *Farklı olduğumu biliyordum: üstün yeteneklileri anlayabilmek*. (Çev. Armağan Gönenli). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sumreungwong, U. (2003). *Preservice elementary teachers' attitudes toward the characteristics and needs of gifted children*. Unpublished doctoral dissertation. University of Northern Colorado, Greeley, Colorado.
- Webb, J. T. (1993). *Nurturing Social-Emotional Development of Gifted Children*. International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. Oxford: Pergamon Press, 525-538.
- Winebrenner, S. (2001). *Teaching gifted kids in the regular classroom*. Minneapolis: Free Spirit Publishing Inc.
- Wingert, H. (1997). *Parent beliefs transmission of beliefs and impact on the child*. Unpublished doctoral dissertation. Simon Fraser University, Canada.
- Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. New York: Basic Books.
- Yavuzer, H. (1990). *Yaygın anne-baba tutumları*. Ana Baba Okulu (2. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, F. (2012). *Üstün yetenekli çocuklar ve ailelerinde duygusal ve davranışsal özellikler*. Uzmanlık Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıklar Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Young, J. & Schrod, P. (2016). Family communication patterns, parental modeling, and confirmation in romantic relationships. *Communication Quarterly*, 64(4), 454-475.

GUIDANCE AND PSYCHOLOGICAL COUNSELING FOR GIFTED/TALENTED CHILDREN'S PARENTS

Extended abstract

Introduction

Gifted/talented children are children who demonstrate high performance in areas related to intelligence, creativity, art, and leadership or in special academic fields and who need special services and practices because the full development of such skills cannot be achieved in standard schools (Sumreungwong, 2003). As Hollingworth (1942) said, "Combining adult intelligence with child emotions in a child's body will bring specific challenges" (As cited in Kearney, 1992).

Gifted/talented children's families also have their own characteristics. When the characteristics of these families are examined, it seems that families appear to be compatible, emotionally open, mutually supportive, flexible and inclined to involve their children in decision-making processes, encourage independence, and prefer verbal communication over physical communication (Wingert, 1997).

When the attitudes of parents of gifted/talented children toward their children are examined, it is often seen that they do not consider their children's personality as a whole and that they evaluate their children merely in terms of qualities and abilities in the area they are superior. Such approaches indicate an important and dangerous delusion for children (Kurtulmuş, 2010). Parents displaying attitudes that are perfectionist, authoritarian, and strongly anticipatory lead their talented children to perfectionism (Coşar Cığerci, 2006).

With the involvement of a gifted/talented member to the family, the common dynamics and customary role patterns change (Çamdeviren, 2012). There may be another child in the family who does not get a gifted/talented diagnosis. Displaying individual treatment to a family member can affect the environmental wealth and opportunities offered to the other child (Ihlamur, 2017). If there are children other than the gifted/talented child in the family, the comparisons made between the newcomer and the elder enlarge the feelings of jealousy that are already naturally found. A gifted/talented child who uses the time, energy, and resources of his/her parents can be accused of being unfair to the other siblings (Camdeviren, 2012).

The psychological and emotional burden of a family member who has to take more responsibilities in order to meet the child's needs and take care of the child will increase the emotional burden and change the stress perception of that person (Bektaş, 2015). Giftedness creates stress and tension in some families because a gifted child causes different changes and unprecedented parental changes for the family. Families need extra time and resources because

of the difficulties they have with the extraordinary needs of the child. Parents with a gifted child are advised to seek help and support on a regular basis (Kurtulmuş, 2010).

Method

This study was conducted by using documented methods to examine the characteristics and difficulties of families with gifted/talented children and to find out what services they need to overcome these difficulties and how effective these services are. In the study, the effects of the gifted/talented child on the family and the guidance and counseling services for their parents were examined considering the characteristics of these children and their families.

Results and Discussions

Having a gifted/talented child causes families to experience some difficulties as much as it is exciting for their families. An individual with different characteristics will inevitably force such difficulties. The power problem within the family, the asynchronous development of the child, parental feelings of inadequacy (Moon & Hall, 1998; Webb, 1993), lack of environmental support, misunderstanding of giftedness (Dettman & Colangelo, 1980) can be given as examples for the difficulties that families with gifted/talented individuals experience. In addition to these problems, having a sibling other than a gifted/talented child in the family affects family dynamics. Although the siblings share the same house and parents, the gifted one influences the sense of success and ordinariness for the others (Camdeviren, 2012). If the difference between the siblings of a gifted/talented child cannot be managed successfully by their parents, it can be said that family relations and siblings' self-confidence will be negatively affected.

Results indicate that families need guidance with their gifted/talented children on how to deal with the issues such as hypersensitivity, perfectionism, lack of talent development programs, participation in too many activities, irregularities, and excessive commitment to rules (Ogurlu & Yaman, 2013). It is also recommended that families get regular psychological help. School counselors need to provide guidance to families on different issues such as motivating and disciplining their children, developing their listening skills, participating in trainings, and allocating more time for their children compared to other parents.

Guidance and counseling services provided to families of gifted/talented children is a new field of study in our country. The proven support programs developed in this field are rather limited. Also, family-based assistance activities for the parents experiencing the same problems have to show differences. Approaches to problems experienced by normal families are considered not to be a direct benefit to families with gifted/talented individuals. The studies planned to be conducted with these families should take the characteristics of the gifted individuals into consideration. Otherwise, it is not possible for a consultant to offer effective solutions against the problems.